

Gruber Enikő

∴ ELTE, BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest
∴ gruber.eniko@eunet.rs

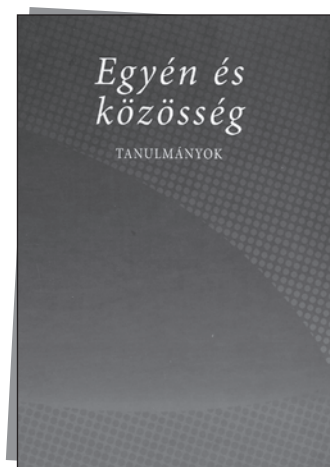
AZ EGYÉN HAT A KÖZÖSSÉGRE VAGY A KÖZÖSSÉG AZ EGYÉNRE?

*Does the Individual Influence the Society or the Society
Influences the Individual?*

Bárdi Nándor–Tóth Ágnes, (szerk.): *Egyén és közösség*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012

Az egyénnel – mint történelemformáló személlyel – manapság egyre többet foglalkozik a tudományos kutatás. Rájöttek ugyanis arra, hogy az individuum társadalomban játszott szerepe legalább olyan fontos, mint az egyes folyamatok elemzése. Hiszen az adott folyamat kialakulása közben hatottak egymásra, és ezért az egyént nem lehet elkülönítve, izoláltan vizsgálni, csakis valami részeként. Szocializációjára ugyanis olyan tényezők hatnak, melyek az adott esetben a fölérendelt társadalmi közösségre jellemzőek. Éppen ezért, ha a kutatás tárgya az individuum, akkor minden esetben felmerül a személyiség egyediségének a problémája, és állást kell foglalnunk, hogy az egyénről mint egy típusról, a típus egy képviselőjéről vagy a csoportba zárt egyénről beszélünk-e.

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadványa, az *Egyén és közösség* című kötet azokat a kulturális antropológiai, néprajzi, művészettörténeti tanulmányokat tartalmazza, melyek a 2007 augusztusában Marosvásárhelyen megrendezett *Kisebbségi életpályák*, illetve a 2010 novemberében Zentán megtartott *Egyén és közösség* című konferencián hangzottak el. Mivel a szerkesztők a kronologikus elvet alkalmazták, így a tanulmányok vegyesen szerepelnek, mely lehetővé teszi, hogy átlássuk egy-egy időszak társadalmi hasonlóságait vagy különbségeit.

A kötet első írása Pejin Attila tollából származik, mely a zentai Dudás Gyula életét, munkásságát és emlékezetét tárgyalja. Dudás Gyula emlékezetének ugyanis fontos dátuma volt a 2011-es év. Akkor ünnepelték születésének 150., halálának pedig 100. és a róla elnevezett kör 50. évfordulóját. Ettől függetlenül azonban sok zentai lakos nincs tisztában személyével, nem került be a kulturális tudatba. Pedig sokoldalú, művelt helytörténész volt, aki *A zentai csata* című művével megalkotta e történelmi esemény egyfajta kultuszát. Emellett megírta a város történetét, számos írást közölt a helyi és a megyei sajtóban, és önálló régészeti és történelmi témájú köteteket jelentetett meg. Őt bízták meg a megye monográfiájának a szerkesztésével is, mely munkásságának legfontosabb mozzanata. A helytörténeti hagyományokba való bekerülését és a közösségi tudatban való szerepének fenntartását az 1961-ben alakuló Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre tekinti szívügyének, lelkiismeretes munkájuk nélkül már rég a feledés homályába veszett volna.

Farkas Geiza társadalom-lélektani vizsgálódásaival foglalkozik Németh Ferenc „*Démonok közt*” című írása. Farkas Geiza érdeklődése a Trianon utáni években ugyanis mindinkább az egyén és a társadalmi viszonyrendszer kapcsolatára irányult, és ezek elemzésekképpen születtek meg társadalom-lélektani tanulmányai, melyekben az egyénre nehezedő „társadalmi démonok” hatását vizsgálja. Olyan következtetésekre jutott, amelyekkel jóval kora előtt haladt. Bár Vajdaság-szerte inkább írói munkássága ismeretes, nem szabad megfeledkezni tudománytörténeti jelentőségéről, melyre a tanulmány is felhívja a figyelmet. Hiszen a társadalom-lélektani vizsgálódásaival a vajdasági tudománytörténetben úttörőnek számít, mely iránt manapság nagy az érdeklődés. Most került ugyanis a történelmi kutatás középpontjába az egyén. Farkas Geiza már 1916-ban *Az emberi csoportok lélektana* című munkájában a csoportlélektannal foglalkozott, és olyan kérdéseket taglalt, mint az én és a mi viszonya, a közszellem fogalma, az emberi csoportok történelmi alakulása vagy a társadalmi osztályok szerepe a nemzet kialakulásában. A *Démonok közt* című tanulmányáról írt méltatásban Szenteleky Kornél így nyilatkozik a *Bácsmegyei Napló*-ban: „Az anyag, az élettelen tömeg is hatást, befolyást gyakorol ránk, valami szellemi, valami démoni van mindenben: emberekben, állatokban, mesékben, vallásban, szerelemben, és ezért joggal mondhatja Farkas Geiza, hogy démonok között élünk. A démoni nem jelent ördögöt, a démon nem jelenti a gonosz szellemet, hanem titokzatos, következtelen és meg nem magyarázott erőt” (i. m. 32). A későbbiekben is több cikkben foglalkozott az egyén és a társadalom viszonyának lélektani vonatkozásaival.

A tanulmánykötet a következőkben Petrogalli Oszkárral és a politikában való szerepével, Gyárfás Elemérral és Kohn Hill életpályájával foglalkozik.

Mák Ferenc írásának tárgya Szenteleky Kornél munkássága és annak megítélése. Különböző időszakokban ugyanis más és más módon vélekedtek róla.

Egy dolog viszont bizonyos: Szenteleky Kornél és a *Kalangya* című folyóirat szerzői mindig is fontosnak tartották a Délvidék történetének klasszikus emberi sorsokban való megörökítését. Bisztray Gyula ki is emelte: Szenteleky legnagyobb érdeme az, hogy belekezdett az írók, az irodalmi eszközök és a közönség megszervezésébe, és az ő céltudatos munkájának köszönhetően egy évtized alatt megszületett a vajdasági magyar irodalom. A tanulmány Szenteleky Kornél pályáját veszi górcső alá, részletekbe menően, sok-sok hivatkozással.

Bárdi Nándor Kende Ferenc életútjával, *Egyesületi Közlöny* című rovatával és a vajdasági magyar közművelődés szervezésében való szerepével foglalkozik *Sajtóterjesztés és társadalomszervezés* című munkájában. A szerző azt a kérdést próbálja megválaszolni, hogy a kisebbségi közösségen belül az elit milyen módszerekkel szervezi saját társadalmát, konkrétan Kende Ferencet, és hogy a korabeli csehszlovákiai és romániai önszerveződésekhez képest milyen alternatívák alakultak ki a vajdasági magyarok körében. Kende cikkeiben ugyanis olyan kérdésekre keresi a választ, hogy felépíthető-e a vajdasági magyarság társadalom szerves egésszé, szervezhető-e a magyar nép, s ha igen, akkor hogyan, és milyen szerepet tölthetne be egy kulturális szövetség a szervezésben. A vajdasági magyarságot korosztályok és társadalmi rétegek szerint csoportosítja, és így talál rá a saját bázisára, a fiatalok azon rétegére, akik a társadalmi cselekvést, az érdekszövetkezet megteremtését kulcsfeladatának tartja, az osztálytagoltság szempontjából pedig a kisbirtokos parasztságra, akikben a vajdasági magyarság törzsét látta, hiszen az ő érdekeiket védő bármilyen szövetségi mozgalom egyfajta érdekközösség, mely tudatosítja a tömegeket, és ezáltal létrejön egy kohéziós erő, később pedig ebből kialakulhat a magyar egység. A tanulmány további részében a különböző egyesületek alakulását és programját részletezi a szerző.

Magyarországra 1944 és 1948 között folyamatosan érkeztek bácskai és bánáti származású németek. Egyesek az internálótáborból szöktek meg, míg mások az 1944-es őszi események elől menekültek. A határ menti falvakban éltek évekig, abban reménykedve, hogy visszatérhetnek szülőhelyükre. Ilyen volt Katharina Ackermann is, aki a mai szerbiai Kerényből szökött át a határon, és akit 1947 nyarán Németországba toloncoltak. A vele történt eseményekről naplót vezetett, melynek segítségével rekonstruálni tudjuk a történeteket. Tóth Ágnes e naplót segítségül hívva keresi a választ arra, hogyan függ össze Katharina sorsa a közösséggel, mennyire az egyén sorsa ez vagy inkább sorsközösség, és hol lehet határt vonni e kettő között.

A. Sajti Enikő írásában az Államvédelmi Hatóságok vizsgálati anyaga alapján Rob Antal pályájának alakulását mutatja be a háború utáni Magyarországon. A szerző az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában feltárt *Robogó* című dossziét elemzi társadalomtörténeti szempontból. Rob Antal mura-közi földműves családból származott, és 1927-ben került kapcsolatba először

a munkásmozgalommal. 1936-ban lépett be a Jugoszláv Kommunista Pártba, ahol elég komoly karriert futott be, majd Jugoszlávia széthullása után Magyarországra került. Kommunista múltjának köszönhetően könnyen beilleszkedett a magyarországi politikai elitbe, a Magyarországi Délszlávok Szövetségének elnöke lett, majd 1947-ben az MKP listáján délszláv képviselőként országgyűlési mandátumhoz jutott, mely jó szint vetett a jugoszláv–magyar államközi kapcsolatokra. 1947. december 5-én – a magyar–jugoszláv kulturális egyezmény ratifikálása alkalmával – felszólalt a parlamentben, melyben örömmel konstatálta az egyezményt, ugyanakkor sajnálatát fejezte ki a magyarországi délszlávok helyzete miatt, és mindezt szembeállította a jugoszláviai magyarok helyzetével, melyet minden kritikán felül állónak vélt. 1948-ban – mivel nem volt hajlandó felsorakozni a Titót és Jugoszláviát elítélők közé – mandátumától megfosztották, ám letartóztatása elől sikerült átszöknie a határon, ahol feltehetően az ottani Államvédelmi Hivatal, az UDBA ügynöke volt.

Vukman Péter történész a Tito legszívósabb ügynökeként emlegetett Lazar Brankov élettörténetével és annak 1945–1956 közötti magyarországi szakaszával foglalkozik. Brankov ebben az időintervallumban ugyanis a jugoszláv misszió első titkára volt, a jugoszláv diplomáciai képviselő vezető tisztje, és a magyarországi jugoszláv politikai emigráció vezetőjeként érdemi szerephez jutott a magyar–jugoszláv kapcsolatok alakításában. Személyének jelentőségét az is növeli, hogy a Rajk-per harmadrendű vádlottja volt, és a per jugoszláv vonatkozásának egyik kulcsfigurája.

A kötet következő tanulmánya Csorba Béla tollából származik, tárgya pedig Sinkó Ervin vajdasági tevékenysége. Valójában ezt az írást a korábbiakban tárgyalt *A makacs ákácok vidékén* című mellé helyeztem volna, hiszen tematikailag ahhoz kapcsolódik. Sinkó Ervin a vajdasági magyar kultúra modernizálását a jugoszlávság jegyében képzelte el. A Belgrádi Egyetem Bölcsészeti Karán 1959-ben megnyitott Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken elhangzott székfoglaló beszédében ki is fejtette mindezt. Szerinte a jugoszláviai¹ magyarság ügye, beleértve az irodalmat is, nemcsak e közösség érdekeit szolgálja, hanem az országét, vagyis Jugoszlávia közös szocialista kultúráját. Éppen ezért az ország támogat minden kisebbségi kultúrát, hiszen azok a jugoszláviai szocialista kultúra létrejöttének a feltételei.

Ózer Ágnes Rehák László portréjának megfestésére tesz kísérletet, középontba helyezve a címszereplő 1948 utáni, a magyar kisebbségi társadalom számára fontos, időszakra hatást gyakorló munkásságát. Tanulmánya elején – mintegy bevezetőként – felhívja a figyelmünket pár történettudományi kutatási szempont fontosságára, elsőként említve a mércéket. A mércék meghatározása

¹ A vajdasági magyar irodalom helyett a jugoszláviai magyar irodalom fogalmát használja.

az egyik legfontosabb feladat, hiszen az alapján kategorizálunk és határozzuk meg személyek, események, helyszínek szerepének az értékét. Felállítása azonban nem egyszerű feladat, és ezt több tényező is befolyásolja. Leginkább az időbeli intervallum és a forrásanyag, amire támaszkodunk. Ózer Ágnes rávilágít arra a tényre, hogy ha a történelmi Magyarország, vagy a határon túlra szakadt magyarok történetének, eseményeinek a megítéléséről van szó, az idő múlásával a megítélés egyre inkább zavarossá válik. Az ott élő nemzetrészeknek ugyanis két normarendszernek kell megfelelniük: az anyaországénak és a velük azonos országban élő nemzetekének. „Ha elfogadjuk és általánosítjuk azt a nézetet, hogy a kisebbségi létbe szorult nemzetrészek 1918 utáni szereplésének egyik jellemzője a »kényszerpályán való mozgás«, amely az 1944–45 előtti korszakot valóban jellemezte, az 1944–45 utáni korszakra már teljes egészében nem vonatkoztatható. A történelmi hitelesség azonban megköveteli, hogy egyes kiemelkedő személyiségek esetében ne csak a közösségről alkotott kép értékelésénél legyünk figyelemmel a »kényszerpályára kényszerítettség« tényével, hanem az egyén tevékenységének értékelésében is. Az ilyen hozzáállással talán könnyebben ítélnénk meg, hogy az adott körülmények között, a közösség előrehaladását biztosító tettek alapján, az egyén és közösség viszonyát véve alapul egy egyén milyen módon vett részt és járul hozzá a vajdasági magyar társadalom előrehaladásához” (i. m. 335). A szerző ezen kritériumok alapján vizsgálja Rehák László munkásságát, kimondottan vajdasági szemszögből.

Ózer Ágnes tanulmánya után Vékás János a jugoszláviai magyarság önálló nemzetté válásáról és annak lehetőségeiről értekezik, majd két romániai tematikájú írás következik, az első Novák Zoltán, a második Gagyi József tollából. Ezeket követi Lajos Veronika *A nemzeti eszme és a moldvai csángók életvilága* című munkája, mely a csángó közösségre nyomást gyakorló magyar és román hatás eredményességét vizsgálja. Vékás János tanulmányának középpontjába a Bori Imre és Major Nándor közötti vitát helyezi, mely azon alapult, hogy a jugoszláviai magyarság önálló nemzetté válásának lehetőségeiről mindketten másképp vélekedtek. A szerző a vita kialakulását, annak kibontakozását és saját álláspontját ismerteti az akkori jugoszláviai társadalmi folyamatok kontextusában. Novák Zoltán Fazekas János példáján mutatja be, hogy Romániában a hatvanas–hetvenes években a kommunista párt felső vezetéséhez tartozó magyar káderek milyen kisebbségvédelmi tevékenységet tudtak kifejteni. A tárgyalt időszakban ugyanis a magyarság létének egyik fő kérdése és megmaradásának alappillére az volt, hogy ezen magas pozícióban lévő személyek hogyan határozzák meg saját viszonyukat a magyar kisebbséghez, a többségi nemzethez és Magyarországhoz. Fazekas János tevékenységének rekonstruálására az akkoriban készült jegyzőkönyvek, átiratok, jegyzetek és a Politikátörténeti Intézet Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltárában fellelhető Fazekas Já-

nos-hagyaték nyújtott segítséget. Ezek alapján könnyebb utánajárni, hogy egyes ügyekben mennyire és hogyan tudta érvényesíteni nézeteit. Munkamódszerét és stílusát pedig a saját kezűleg írt levelek, feljegyzések, felszólalások szemléltetik. A tanulmány két részre tagolódik. Az elsőben Fazekas életpályáját és a korszak ideológiai hátterét ismerteti a szerző, a másodikban pedig az általa képviselt érdekérvényesítési politika szakaszait, módszereit és eredményeit. A második részt szintén két szakaszra bonthatjuk, hiszen politikai tevékenysége is két részre osztható. Munkásságának első szakasza az ötvenes évektől a nyolcvanas évek elejéig tart, mely karrierje csúcsát jelentette, hiszen ebben az időszakban volt kisebbségvédelmi politikája a legsikeresebb, a második szakasz pedig már a politikai pályájának hanyatlása. Gagy József „*Olyan muszáj Hercules, mint én, sokan voltak...*” címmel értekezik Vécsei Károlyról. Arról az akadémiai kutató Vécsei Károlyról, aki visszatekintve pártaktivista múltjára, a címben idézett kijelentést teszi. Ez alapján egyértelmű, hogy nem teljes ideológiai meggyőződésből, hanem politikai-társadalmi kényszerből volt a kommunista párt tagja. Amikor viszont eljött az idő, másokkal egyetemben, felülvizsgálta az addig elfogadottnak tekintett elveket, és visszautasítva a számára felkínált lehetőségeket, inkább visszavonult, és a mellőzöttséget választotta. 1989-ig egy kötete jelenhetett csak meg, szociológiai munkája kéziratban maradt. Gagy József Vécsei Károly halála előtt kétszer is készített vele interjút, és azt felhasználva próbálja az általa elbeszélte élettörténetet elemezni. Kovács Nóra kutatását az argentinai magyar diaszpórában végezte. Az ott élő közösség, közösségi intézmények viszonyát vizsgálta az egyénhez, és arra próbált meg választ kapni, hogyan hat egy diaszpórintézmény az ott élő közösség második vagy harmadik generációjára, és annak személyiségjegyeire, vagyis a magyar intézményes élet milyen befolyással bír a közösségi identitás kialakulására.

Ilyés Zoltán *A kalászi színjátszók esete a szlovák nyelvtörvénnyel* című tanulmányában a szlovákiai és magyarországi sajtóban is tárgyalt 2010-es kalászi „nyelvvendőrségügy”² helyi történetét és nemzetpolitikai diskurzusba történő bekerülését mutatja be, előtérbe helyezve Ladányi Lajost, a közösség egyik vezetőjét, aki a legnagyobb szerepet vállalta az ügyben.

Papp Árpád néprajzkutató a népi, paraszti találmányokat megalkotó „ezermesterekre” hívja fel a figyelmet, a korábbi tendenciákkal ellentétben, amikor a személy helyett a feltalált tárgy állt a vizsgálódás középpontjában. Tanulmányában a népi technikai tudással rendelkezők tudáskészségének a behatárolására tesz kísérletet, az újrahazsnosítás, a leleményesség és az újítás fogalmak által alkotott dimenziók segítségével, és a következő kérdésekre próbál választ adni:

² A kalászi eset kapcsán terjedt el a kifejezés az írott sajtóban, mely valójában az ügyben eljáró két minisztériumi alkalmazott hölgyet jelöli meg.

Mi is az a leleményesség? Miképp illeszkedik a népi műszaki tudás rendszerébe? Kit tekint a közösség ezermesternek? Milyen azonos és milyen eltérő sajátosságokat mutat a népi technikai tudás? Valójában beszélhetünk-e egyáltalán népi technikai tudásról?

Raffai Endre a zentai városházáról szóló írása után A. Gergely András *A közösség mint egyén(iség) – protopolitikai anomáliák* című munkája zárja a kötetet. A szerző a személyiség olyan dimenzióját veszi górcső alá, amely bár távolról teljes, idealizálható, de közelebről már tartalma felbomlik. Jó példa erre egy konkrét település, mely ugyan egy közösségi egységként funkcionál, de tagjai sokszor idegenek egymás számára. Vele szemben azonban a lakosok közösségén belül jelen van a komunitás, mely saját személyiségjegyekkel rendelkezik, vagyis egyénként viselkedik. A. Gergely András szerint a tanulmányt körülhatárolt fogalmak éppen ezért a városlakó mint közösségi idegen, a szomszédság mint a társasság feltétele és a közösség mint önálló entitássá való képesség. Legfontosabb megválaszolásra váró kérdései pedig: Hogyan épül fel a települési közösség mint egység? Van-e garanciája a közösnek, a közösnek és az össznépi harmóniának? S ha van, miért hiányzik egyre jobban?

E kötet sok szempontból bemutatja, hogyan közelíthetjük meg az egyént mint a közösség tagját, és hogyan helyezhetjük a vizsgálódás középpontjába a köztük lévő kölcsönhatást. Mivel a tanulmányok tárgya széles skálán mozog, több tudományterület kutatói is felhasználhatják.